

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มโนห์ราบุชาชัยญ เป็นการร่ำเดี่ยวชุดหนึ่งของนาฏยศิลป์ไทยอยู่ในละครนอกเรื่องมโนห์ราของกรมศิลปากรที่ประดิษฐ์ขึ้นในรัชกาลปัจจุบันแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คำว่า "ร่ำเดี่ยว" หมายถึงการร่ำที่ใช้ผู้แสดงหญิงหรือชายเพียงคนเดียวในบทบาทของตัวพระ นาง ยักษ์ ลิง ใช้ท่าร่ำตามขนบนิยม* ละครไทยตามบทร้องและทำนองเพลงโดยคำนึงถึงการแต่งกาย องค์ประกอบของเวที ได้แก่ ฉาก แสงเสียง อุปกรณ์การแสดงบนเวที โดยมีจุดมุ่งหมายของการแสดงดังนี้

1. เพื่อใช้แสดงอาวตารฝีมือ และปฏิภาณไหวพริบของผู้ร่ำ
2. เพื่อแสดงชั้นเชิงการร่ำร่าย
3. เพื่อแสดงเป็นชุด เบิกโรง และแสดงสลัฉาก
4. เพื่อแสดงประกอบละครร่ำ ให้สัมพันธ์กับบทละครที่แต่งขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้

ตัวละครแสดงบุคลิกและอารมณ์เป็นพิเศษ

มโนห์ราบุชาชัยญ เป็นการร่ำเดี่ยวที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2498 ประมาณ 38 ปีมาแล้ว โดยท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นผู้ประดิษฐ์ท่าร่ำ การร่ำชุดนี้เป็นการร่ำร่ายรอบกองไฟในพิธีบุชาชัยญ (ซึ่งเป็นพิธีของลัทธิพราหมณ์ที่ต้องฆ่าคนและสัตว์เพื่อบูชาเทพเจ้า) ดังมีปรากฏในเรื่องมโนห์รา

* แบบแผนของวิธีแสดงละครประเภทต่าง ๆ ในละครไทยที่ใช้สืบเนื่องมาแต่โบราณกาล เช่น หลักในการขึ้นเตียง ลงเตียงของตัวละครหรือการใช้ท่าร่ำบางท่าที่กำหนดตายตัว เช่น ใช้มือซ้ายจับคว่ำที่ปาก แสดงว่าอึ้งเป็นต้น

มโนห์รา เป็นนิทานเก่าแก่ซึ่งนางเอกของเรื่องมีชื่ออยู่ในวรรณกรรมหลายเรื่องได้แก่ สุธนชาดก ในคัมภีร์ปัญญาสชาดก บทละครกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์รา ภาพยนตร์เรื่องมโนห์รา มโนหรานิบาด พระสุธนคำฉันท์ คำกลอนเรื่องพระสุธน รวมทั้งพระสุธน-นางมโนห์ราฉบับภาษาต่างประเทศ เช่น โลกีย์ปัญญาส หรือ ซิมเมปัญญาสฉบับของพม่า และพระเจ้าห้าสิบชาติฉบับลาว เป็นต้น ครั้นต่อมากรมศิลปากรคัดเลือกเรื่องราวของสุธนชาดก ประกอบกับบทละครกรุงเก่า เป็นหลักมาปรับปรุงเป็นบทละครเรื่องมโนห์ราและจัดแสดงเป็นครั้งแรกในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2498 ณ โรงละครศิลปากร โดยมีรามโนห์ราบุชาลัยเป็นรำเดี่ยวชุดสำคัญของเรื่อง จากการประดิษฐ์ของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี มีผู้รามโนห์ราบุชาลัยเป็นคนแรกคือ คุณครูบุญนาค ทรรทรานนท์ ซึ่งเป็นนักเรียนโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ (วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพฯในปัจจุบัน)

มโนห์ราบุชาลัย เป็นรำเดี่ยวของมโนห์ร่าก่อนบุชาลัยในกองไฟ รำชุดนี้ใช้เวลาแสดงประมาณ 7 นาที มีท่ารำหลักทั้งหมด 19 ท่า ท่ารำเหล่านี้ประกอบด้วยท่าเลียนแบบธรรมชาติของนก ท่ารำที่สอดคล้องกับท่าในแม่บทใหญ่ และท่ารำที่ได้รับอิทธิพลจากเพลงโบราณที่ใช้ทำนองเพลงแขกบุชาลัยในอัตราชั้นเดียว เพลงแขกบุชาลัยนี้ นายมนตรี ตราโมทได้นำเพลงเดิมที่แต่งโดย หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มาใช้ประกอบท่ารำ บรรเลงโดยปี่พาทย์เครื่องคู่เป็นหลัก แต่เพิ่มกลองชาตรีเป็นเครื่องประกอบจังหวะพิเศษ ส่วนการแต่งกายเป็นแบบแต่งยืนเครื่องนางสวมเครื่องประดับและเล็บ เพิ่มปีก หาง กระพรวนเท้า ให้แลดูเป็นกษิตรี

จากการศึกษาภูมิหลังของการประดิษฐ์ ท่ารำเดี่ยวชุดมโนห์ราบุชาลัยพบว่ามีท่ารำคล้ายคลึงกับท่ารำเดี่ยวชุดครุสาแบบหลา มโนห์ราบุชาลัยได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน ในขณะที่ครุสาแบบหลาเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนรัชกาลที่ 5 แต่ขณะนั้นแทบจะสูญหายไป

ละครในเรื่องอิเหนา บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ตอนบรรดาศักดิ์ลีนาและแบบหลามีรำเดี่ยวชุดหนึ่งชื่อครุสาแบบหลาไม่ปรากฏนามผู้ประดิษฐ์แต่มีการสืบทอดท่ารำมาโดยหม่อมครูแยมในสมัยรัชกาลที่ 5

เนื่องจาก อิเหนาเป็นเรื่องหนึ่งที่ละครในนิยมแสดงทำให้เกิดการรำต่าง ๆ จากวรรณกรรมเรื่องนั้นมากมาย มีทั้งการรำใช้บท การรำเข้าพระเข้านาง การรำต่อสู้ด้วยอาวุธ โดยเฉพาะชนนิยมในการรำเดี่ยวเพื่ออวดฝีมือ เช่น การรำลงสรงและรำใช้อาวุธ อันจัดเป็นลักษณะเด่นของละครในที่จะขาดเสียมิได้ ทั้งนี้ก็เข้าใจกันว่าตัวละครเท่านั้นที่รำอาวุธ

เช่น อิเหนาลาภกริช แต่ในคอนรประตูปุศุศลินาและแบหลา มีการแสดงรำกริชของตัวนางชื่อ ดรสา ทำให้นิยมเรียกตอนที่รำนี้ว่า ดรสาแบหลา ให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ในเรื่อง

ดรสาแบหลา เป็นศิลปะการรำเดี่ยวของตัวนางในละครในเพื่ออวดฝีมือการรำอาวุธ โดยมีกระบวนท่ารำต่าง ๆ อันแสดงถึงความจงรักภักดี ความกล้าหาญ ก่อนที่นางจะใช้กริชแทงตัวตายตามสามี ที่มาของการแสดงนั้นปรากฏหลักฐานระบุไว้ชัดเจนในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 สำหรับผู้ได้รับบทบาทแสดงเป็นนางดรสาซึ่งได้รับการถ่ายทอดจาก หม่อมครุฑแก้ว (หม่อมในสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์นามเดิม ช่าง บุนนาค และเป็นตัวละครกรุงสยาม แต่ครั้งรัชกาลที่ 4) เท่าที่ปรากฏในปัจจุบันมี 2 ท่าน คือ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี และท่านอาจารย์เจलय ศุขะวณิช ทั้งสองท่านเป็นศิลปินจากวังสวนกุหลาบ* ในครั้งนั้นการแสดง ดรสาแบหลาจะแสดงถวายเฉพาะเจ้านายในวังสวนกุหลาบ คือ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าชายอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา (พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5)

วิธีการแสดงดรสาแบหลานั้น ถ้าแสดงในละครจะประกอบด้วยบทร้องและทำนองเพลง แต่ถ้ารำเดี่ยวเป็นเฉพาะก็มักนิยมตัดทอนให้สั้นลงลงเหลือไว้แต่เพลงสระระหม่าออกแปลงต่อท้ายด้วยเพลงตะเซียงและเจ้าเข็นเท่านั้น ผู้แสดงจะรำรำไปรอบ ๆ โทศใส่พระบรมศพของระตูปุศุศลินาพระสามี ดนตรีที่บรรเลงใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่เพิ่มกลองแขกประกอบจังหวะ และแต่งกายขึ้นเครื่อง สวมกระบังหน้า ห่มผ้าสองชายและนุ่งผ้ายกสีขาวล้วน อันเป็นสีไว้ทุกข์ในสมัยโบราณ

จากการสังเกตท่ารำ 2 ชุดที่พบว่ามีท่ารำคล้ายกันหลายท่า จึงน่าจะวิเคราะห์กระบวนการสร้างท่ารำมโนห์ราบูชาชัยที่ประยุกต์มาจากท่ารำโบราณชุดดรสาแบหลาว่า ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี น่าจะมีวิธีการเช่นไรเพื่อให้มองเห็นถึงวิธีการคิดสร้างสรรค์ในงานนาฏยศิลป์

* เป็นวังที่มีแต่เดิม รัชกาลที่ 5 โปรดให้สร้างเป็นพระตำหนักพักชั่วคราว พระราชทานที่สวนดุสิต (ตรงริมถนนอุทองในปัจจุบัน) ต่อมารัชกาลที่ 6 โปรดให้ขยายเขตที่วังสวนกุหลาบปัจจุบันใช้ เป็นที่ทำการรัฐบาล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการนำทำรำเดี่ยวจากครุสาแบหลามาประยุกต์เป็นการรำโนห์รำบูชาัญญ
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ หลักการและวิธีการบรรจุทำรำที่มีลักษณะเฉพาะในการรำโนห์รำบูชาัญญ

ขอบเขตของการวิจัย

1. มุ่งศึกษาและค้นคว้ากระบวนการสร้างทำรำโนห์รำบูชาัญญ ซึ่งประดิษฐ์ขึ้นโดยท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี
2. สำหรับศิลปะการแสดงครุสาแบหลา จะศึกษาลักษณะทำรำแบบฉบับหม่อมครุเยี่ยม เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาการประดิษฐ์ทำรำโนห์รำบูชาัญญ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การประยุกต์ทำรำ	หมายถึง	วิธีการปรับใช้ทำรำที่มีอยู่เดิมให้เป็นประโยชน์ต่องานประดิษฐ์ทำรำในปัจจุบัน
ครุสาแบหลา	หมายถึง	รำเดี่ยวเกี่ยวกับพิธีกรรมชุดหนึ่ง จากละครในเรื่องอิเหนาในรัชกาลที่ 2 และมีแสดงมาก่อนรัชกาลที่ 5 แต่ไม่ปรากฏนามผู้ประดิษฐ์ ท่านองเพลงมี 3 เพลงคือ สระหม่า ตะเข็งและเจ้าเซ็น รูปแบบทำรำอาวุธโดยใช้ทำนาฏศิลป์เป็นหลัก ผู้แสดงแต่งกายสีนเครื่องตัวนาง
มโนห์รำบูชาัญญ	หมายถึง	รำเดี่ยวของกนิษฐาในพิธีบูชาัญญจากละครนอกเรื่องมโนราห์ ของกรมศิลปากร ประดิษฐ์ขึ้นในรัชกาลที่ 9 โดยท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ท่วงทำนองเพลงแขกบูชาัญญ รูปแบบทำรำใช้ทำนาฏศิลป์ไทยเป็นหลัก ผู้แสดงแต่งกายสีนเครื่องตัวนางผสมปีกหางให้ได้ลักษณะกนิษฐา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเก็บและรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ บทความที่เกี่ยวข้องกับการแสดงมโนห์ราบูชาชัย และตราแบหลา

1.2 การสังเกตด้วยวิธีการชมวิดิทัศน์การแสดง และชมศิลปะการแสดงมโนห์ราบูชาชัย หรือ การแสดงอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องจากแหล่งพื้นที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯและทำการจดบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์ รวมทั้งเก็บข้อมูลเป็นภาพนิ่ง สไลด์ และวิดิทัศน์

1.3 การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางนาฏศิลป์และดนตรีไทยรวมทั้งบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบจากข้อมูลที่ได้ โดยมุ่งหาวิธีการประยุกต์ทำรำ

2.2 นำข้อมูลที่ได้ศึกษามาแล้ววิเคราะห์ ตีความและสรุปผลการวิจัย

2.3 นำเสนอผลการวิจัยเป็นรูปเล่ม ด้วยการพรรณนาความและเรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถนำความรู้ทางกระบวนการสร้างทำรำ มโนห์ราบูชาชัยมาเป็นแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมงานสร้างสรรค์ของผู้ประดิษฐ์ทำรำที่จะเพิ่มพูนขึ้นในอนาคต

2. ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงตราแบหลา ที่หาชมได้ยากมากในปัจจุบัน ผลการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล โดยบันทึกเป็นลายลักษณ์นั้นมีส่วนช่วยให้ศิลปะดังกล่าวซึ่งกำลังจะสูญหายไป ปรากฏเป็นหลักฐานทางวิชาการสืบไป